

ЧАЛАВЕК ІНШАГА ПАКАЛЕННЯ

Чытаць я пачаў дзесяці ў сярэдзіне 70-х гадоў - маецца на ўвазе, чытаць літаратуру. Пераважна гэта была папулярная ў той час перакладная еўрапейская проза, а таксама маскоўская паэзія... З беларусаў прачытаў і запамінуў бадай адных Быкава з Караткевічам, а з паэтаў ваважай класікаў Коласа і Куляшова, - вядомы Купала здаваўся нейкім зачытаным, а «невядомы» быў у студэнцка-інжынерскім асяроддзі невядомым капітальна...

З той «роднай літаратуры», што апроч памянутага вышэй трапіла мне ў рукі, запамінуў «Сэрца на далоні» Шамякіна ды карпакоўскую «Дануту» - пры гэтым Карпюк быў нейкім больш натуральным і цікавым. Абедзве кніжкі, на мой тагачасны розум, нікуды нікога, дзякуй Богу, не клікалі - гэта была нармальна чытабельная белетрыстыка, а не манная каша, у мностве разляпаная сталінізмам белсавецлітаратарамі. Спадзяюся, што такое суседства ані Карпюка, ані Шамякіна не пакрыўдзіць - Карпюк зрабіў свой выбар, а Шамякін свой...

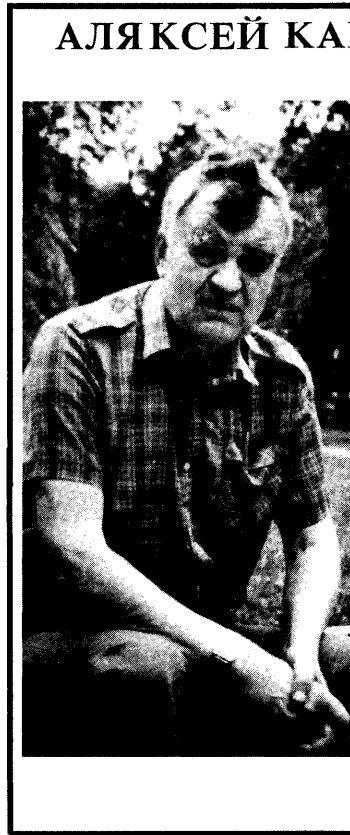
Калі з 1981 года я працаваў на гарадзенскіх заводах, час ад часу ў адказ з калегаў, што ёсць вось такі пісьменнік Карпюк, - па-руску таксама казалі «пісьменнік», чым падкрэслівалася нейкае дзівацтва, - што вось ён дулю паказаў пры людзях аднаму чыну з КПСС, што ў суседкі 50 рублёў пазычыў, - «а ешце пісьменнік!» - што заходзяць да яго ў белы дзень на працу, а ён пасярод кабінета стаіць на галаве, што зноў яго «чужы голас» пахваліў і клопаты пачаліся...

Карпюк быў часткай гарадскога пейзажу - гэтакасама, як наш знакаміты помнік-танк, страляючы проста па такой жа знакамітай папярснай фабрыцы; як некалі ясная гімнастка-зорка Вольга Корбут; як піўзавод на беразе Нёмана, які штогод купаецца ў паводку, але піва варыць; як жоўты «лісін хвост» над трубамаі «Азоту»; як стары-стары сінні вакзал, зламаны якраз напярэдадзень перабудовы... Ці шмат людзей пры жыцці былі часткай гарадскога пейзажу? Вось дзе пашана-слава, і тут ані кроплі іроніі. Хто не зразумеў - хай паспрабуе.

Блізка ўбачыў яго ўпершыню ажно летам 1989 года, калі тутэйшы БНФ мiтынгаваў першы раз, а я быў вядучым мiтынгу. Карпюк гаварыў ужо мiнут пятнаццаць, а столькі ж яшчэ, як было па ім відаць, збіраўся гаварыць далей... - Аляксей Нічыпаравіч, - ціха сказаў я яму на вуха, - вы якнебудзь карацей... - А пайшоў ты... - сказаў ён, не паварочваючыся, проста ў мікрафон. Публіка на стадыёне, трысячаў шэсць-сем, заржала, засвістала, запляскала ў далоні... Так у правінцыйнай Гародні пачалася дэмакратыя, няхай сабе й «мiтынгавая».

А пазнаёмліся мы паэзій, а дакладна - 1 снежня 1989 года. Увосьень Карпюка пачалі біць у чарговы раз. Па-першае, ён сам даволі рэгулярна ў мясцовай - адзінай! - газеце пісаў пра год 1939-ты, год 1941-ты і пра ўсе наступныя гады... Газета, якая ёсць, але накладам пад 100 тысячаў - абцягнутая скурай шкілеты-ветэраны НКВД аж пляваліся, гэты «нацыяналіст» зноў ім «подпирвал основы». Па-другое, з'явіўся аднекуль БНФ, а стаяць за ім - ясная справа! - мусіў Карпюк: ну хто яшчэ можа за ім стаяць, сіба ж гэтыя саплякі могуць нешта сама?! І вось мясцовы бальшавіцкі камітэт падняў сфабрыкаваную на А. Карпюка ў 1970-м годзе справу, і «пошла писать губерния». Тым жа 100-тысяч-

ным накладам - калі плюралізм, дык плюралізм. А ўспамянутага 1 снежня адбывалася канферэнцыя «таварыства беларускай мовы» - на Беларусі! - арганізацыі паказунай і трагічнай адначасова, якую «экстрэмісты з БНФ» нейкі час выкарыстоўвалі як трыбуны; на гэтую вось трыбуны я залез, расхваліў Карпюка, пералічыў яго кнігі, наклады, узнагароды, а пад канец акуратна «выпісаў» тутэйшым бальшавікам і асабіста іх «першаму» т. Алёшчыну... Не буду брахаць, - мне больш патрэбнае было другое, чым першае; пакойны Аляксей Нічыпаравіч быў так бы мовачы прычынай, прэтэкстам... Але ў перапынку падыйшоў узрушаны Карпюк, паціснуў руку, сказаў «дзякуй табе, сынок» з нейкай слязою ў голасе і хут-

АЛЯКСЕЙ КАРПЮК (1920—1992

Аляксей Карпюк нарадзіўся 14 красавіка 1920 года ў вёсцы Страшава каля Гарадка. Да вайны вучыўся ў Віленскай гімназіі, а потым, у 1939-1941 г.г. - у Навагрудскім педагагічным вучылішчы. У час нямецкай акупацыі змагаўся ў падполлі. Спазнаў таксама жудасць канцэнтрацыйнага лагера. У радах Савецкай Арміі ваяваў на тэрыторыі Польшчы і Германіі ў 1944-1945 гадах. Пасля вайны жыў і працаваў у Гродне. Дэбютаваў у 1953 годзе апавесцю «У адным інстытуце».

Аляксей Карпюк падтрымоўваў сувязі з Беластоцкай, наведваў свае родныя мясціны, адгэтуль чэрпаў тэмы для сваёй літаратурнай творчасці. У апавесці «Пушчанская адсяея» апісаны падзеі з жыцця аўтара, вязня канцлагера Штутгаф, а пасля ўцёкаў - партызана, камандзіра партызанскага атрада імя Кастуся Каліноўскага на Беластоцшчыне. Беластоцкай тэматыцы прысвечаны раманы «Вершалініскі рай» аб Ільі Клімовічу з Грыбоўшчыны і яго рэлігійнай секце. Аляксей Карпюк неаднойчы друкаваўся на старонках «Нівы», прыязджаў у Беласток на сустрэчы і літаратурныя мерапрыемствы «Бела-вежы».

Вядомы беларускі пісьменнік, заслужаны работнік культуры Беларусі Аляксей Карпюк памёр 14 ліпеня 1992 года пасля цяжкай і працяглай хваробы.

ка пайшоў далей. І тады я падумаў, што такога ён не чуў даўно, і што ў гэтай іхняй КПСС прынята пляваць выключна ў адзін бок. Бадай што з гэтага і пачаўся мой сапраўдны антыкамунізм і скепсіс да тагачаснай БНФ-аўскай формулы пра «спрацоўніцтва з лепшымі сіламі КПСС»... Якія там сілы! Адно гаўно - наляцелі зграі на аднаго старога «горшыя», а па кутах «спачуваюць» яму шэптам «лепшыя!» Так што Карпюк троху паўплываў на маё выхаванне...

У разуменні нашых местачкоўцаў Карпюк выглядаў вельмі й вельмі дзіўна. Маючы такі ж дурны беларускі характар, як усе мы пагадоўна, упіраючыся, брыкаючыся там, дзе трэба і не трэба, ён адначасова лёгка згаджаўся на розныя авантуры, ад якіх «тыповы беларус» уцякае як ашпараны... Спатрэбілася яшчэ пры 6-м артыкуле пра «руководзіцкую і на-правляюшую» незалежная газета - як зрабіць? Ніхто ж не ведаў, што камуныкі лясуюць так хутка... Узнікла ідэя: а давай «пры» кімнебудзь зробім «фонд», а ўжо «пры ім» - газету. Пайшлі журналісты Г-ў з Д-вым да Карпюка і мігам дагаварыліся пра... «культурна-асветніцкі фонд «Бацькаўшчына!» Ясная справа, што гэтае «асветніцтва» шытае белымі

ніткамі, і што Карпюк гэта разумееў цудоўна... Гэтакасама ў выбары арганізаваў ён, калі спатрэбілася, вылучэнне «нашага» кандыдата - тут усё ўвогуле нагадвала нейкае рэвалюцыйнае падполле. Трэба дадаць толькі, што да старога Карпюка з такой прапановай «экстрэмісты», у тым ліку я, прыйшлі апоўначы, а на падрыхтоўку адваілі яму адзін дзень. Цяпер і смешна, і сорама троху, бо, напрыклад, «Бацькаўшчыну» падгроблі іншыя людзі з троху іншымі мэ-тамі, а той наш «кандыдат» аказаўся слабаком... Але гэта - цяпер, а не тады.

Шчыра кажучы - яго я не разумееў. Зіма, 1991 год. У Вільні «саветы» забілі чатырнаццаць чалавек пад тэлецэнтрам. У 300-тысячнай Гародні са шматлікай «інтэлігенцыяй» ды прафесурай публічна гэтае забойства асудзілі з постацяў заўважных толькі двое: на імшы ў Фарным касцёле біскуп Тадэвуш Кандрусевіч, на пляцы на мiтынгу - Аляксей Карпюк...

кшталт маніфесту: «расчараваўся ў прымаце ідэяў марксізму» і г.д. Спачатку я не зразумеў, нашто ён гэта робіць. Потым дайшло - тады я працаваў у адной мясцовай газеце, і Карпюк гаварыў са мной не проста так, а па с п р а в е, не як са знаёмым, а як з журналістам... Таму што гэта, гэты яго выхад - гэта падзея. Я запісаў тэкст, на лепшым месцы змясціў нататку з цытатамі - Карпюк быў задаволены. І зноў ён мяне апырэдзіў: цяпер, калі яго няма, ясна, што для нашага местачковага балота гэта сапраўды была падзея. Нейкі апошні этап...

Потым душны жнівень, ГКЧП, лёгка паніка сярод «дэмакратаў», Ёльцын на танку, тутэйшае будла ў надзеі «можа, тоvary какіе буду?», абвешчэнне незалежнасці, адстаўка Дземянца, забарона КПСС...

А крыху раней Карпюк трапіў у бальніцу. Потым званкі, Менск, аперацыя, адрэзаны страўнік. І стала ясна, што скоро канец...

Паміраў ён цяжка - так, як і жыў. Апускалі яго ў магілу пасля ганаровых вартаў, дзяржаўнай камісіі, прамоваў, прамоваў, прамоваў, апускалі пад схілёнымі бел-чырвона-белымі дзяржаўнымі сцягамі, але пад гукі таго ж халопскага «Мы, беларусы, з братняю Руссю...», пад развітаньня залпы з «калшынішчы» ў руках салдацікаў з літарамі «СА» на пагонах, але невядома якой арміі, якога краю, якога свету...

17 ліпеня 1992 года. Няма Аляксея Карпюка.

Як і ўся эпоха ў яго - на р а з л о м е - апынулася мая першая кніжка. Карпюк пра яе ведаў, чакаў, памагаў дзе мог па старых сувязях; ужо ле-жачы, ведаў, што яна выйшла, але пакуль даслаў сюды, ён ужо не чытаў і не гаварыў... І цяпер я чую тое, што, пэўна, усё жыццё чуў ён: сорам за тое, у чым няма тваёй віны, але за што не чуць сораму нармальны чалавек не можа.

Ён быў і такі самы, і абсалютна другі. Гэта быў чалавек іншага пакалення. Пакалення мужкоў, якія даходзілі да навукі, да культуры - і абагаўлялі яе. У Заходняй Беларусі сталася так, што ў Варшаве быў чужы, а ў Менску, думалі, свой... Думалі, што багацце, дабрабыт, культура, шчасце т а м. Усё гэта разам называлася камунізм... Ключ да разумення ёсць у таго ж Карпюка: «...стала трапляць да нас нелегальная літаратура за мяжы. Было там шмат спецыяльных слоў, тэрмінаў. Многае мы не разумелі, а таму верылі ўсяму, што напісана...».

Мужыцкі народ ужо ведаў, што кніга нясе дабро. Ён яшчэ не ведаў, што і кніга можа гэтакасама хлусіць, як чалавек. «Вось сімвал твой, забыты кроу родны!».

А потым трыццаць дзевяты год, потым вайна, потым тысячы і тысячы «васточнікаў», НКВД-оўцаў, адстаўнікоў. І ўсё ў той жа партыі, - хача ж у ВКП/б/ Карпюк, па сутнасці, не ўстаўпаў ніколі, бо ўступіў ён да КПЗВ, а гэта былі трохі розныя арганізацыі, - усё вучаць жыць, а гаспадарыць не ўмеюць... Трагедыя Аляксея Карпюка ў тым, што ён любіў людзей. Ён быў уплутаны, што праўдай і розумам гэты свет можна выправіць, наладзіць, палепшыць. І вось хадзіў, тлумачыў, прасіў, выступаў, ваяваў...

І гэта самае галоўнае, што ён зрабіў для Беларусі, пад чым сцягам яго пахавалі на новых гарадзенскіх могілках.

Зямля яму пухам...

АЛЕСЬ ЧОБАТ

27 ліпеня 1992 года

НІВА 3